

Józef W. Rosłon

"Contributi dell'antica letteratura giudaica per l'esegesi di Giovanni 3, 1-12, e 19, 25-27", Aristide Serra, Roma 1977 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 17/2, 292-295

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

religijnych wśród warunków diaspory zamieścił opowiadania S. J. Agnona, pisarza, który w 1966 r. otrzymał nagrodę Nobla (rozdz. IX). Ostatni rozdział (*Jak żyje dziś pobożny żyd w Niemczech*) stanowi wywiad, przeprowadzony przez katolickiego pisarza T. Sartori z autorem książki i jego żoną, transmitowany przez radio w 1974 r. Dotyczy różnych dziedzin życia i zjawisk społeczno-religijnych, dzięki czemu daje pełny obraz współczesnego społeczeństwa żydowskiego, zwłaszcza metod wychowania oraz religijnego kształcenia dzieci i młodzieży.

Obszerny spis literatury i tablica chronologiczna dziejów Izraela od „stworzenia świata” do wojny izraelsko-arabskiej w 1973 r. zamykają tę interesującą publikację, która stanowi dobre wprowadzenie do poznania religii żydowskiej. Pouczające i niekiedy może zaskakujące jest dla czytelnika spojrzenie na chrześcijaństwo oczyma współczesnego wyznawcy religii, którą skłonni jesteśmy traktować raczej jako religię historyczną, przygotowującą do chrześcijaństwa, tj. już przebrzmiałą. Jednocześnie dla lepszego zrozumienia stanowiska judaizmu warto poznać poglądy wyznawców religii mojżeszowej, jeśli chce się z nimi dyskutować na wspólnej dla obu stron płaszczyźnie.

Józef W. Rosłon

Aristide Serra, *Contributi dell'antica letteratura giudaica per l'esegesi di Giovanni 2, 1—12 e 19, 25—27* (Scripta Pontificiae Facultatis Theologicae „Marianum” 31, Nova series 3), Roma 1977, Herder, ss. 498, 2 nlb.

Książka została przygotowana jako praca doktorska na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie w 1976 r. Stanowi próbę odczytania treści dwóch opowiadań J 2, 1—12 oraz 19, 25—27 w świetle innych źródeł. Obie relacje z redakcyjnie zamierzoną inkluzją o obecności Maryi (w Kanie i pod krzyżem Chrystusa) są uderzająco skąpe w słowa. Autor spodziewa się odnaleźć ich pełną i bogatą treść poprzez aluzje starotestamentowe i myśli rozsiane w literaturze żydowskiej, które dla pierwotnych gmin chrześcijańskich stanowiły kontekst psychologiczny, dziś już dla nas prawie niedostępny. Nawiązuje przy tym do propozycji H. Odeberga z 1929 r., aby krótkie i zbyt zwężone wypowiedzi IV Ewangelii wyjaśniać w oparciu o prąd religijny, panujące wówczas w Palestynie i we wschodnim świecie hellenistycznym. Na potwierdzenie słuszności takiej postawy badawczej przytacza wielu biblistów i egzegetów, którzy posługując się tą metodą, osiągnęli pozytywne wyniki.

W poszukiwaniu kontekstu dla Janowych perykop autor odnalazł szereg tekstów w apokryfach ST, u Filona, pseudo-Filona, Józefa Flawiusza, w pismach z Qumran, w Targumie, Talmudzie, w Tosefta, w midraszach większych i mniejszych, w tradycji samarytańskiej Memar Marqah, a także w pismach przedjanowych NT. Następnie wykorzystał je do bliższego nasświetlenia takich kwestii, jak: schemat dni nauczania Jana Chrzciciela i początku działalności Jezusa (zgodnie z tym schematem gody w Kanie odbywały się trzeciego dnia), treść słów Maryi „Cokolwiek wam każe, to czyńcie”; symboliczne znaczenie wina

z Kany; aluzja do drabiny Jakubowej związana z pierwszym znakiem Jezusa; zebranie rozproszonych dzieci Bożych.

Wszystkie tematy opracowane zostały według jednolitego planu. Zakładając, że judaizm pozabiblijny wywodzi się ze ST, autor szuka najpierw w Biblii podstaw dla omawianych tematów. Z kolei przechodzi do źródeł pozabiblijnych, tj. do literatury apokryficznej i żydowskiej. Po ustaleniu czasu powstania odnalezionych tradycji przyjmuje tylko te z nich, które mogły być wcześniejsze lub współczesne pismom NT, w szczególności Ewangelii Jana. Wykorzystuje przy tym kryteria zarówno zewnętrzne jak i wewnętrzne. Teksty NT przedjanowe można uważać bądź za kontynuację ST, bądź za rozwój myśli żydowskiej jeszcze niechrześcijańskiej, bądź też jako bezpośrednie źródła dla tradycji Janowej. Wiele nowych sugestii i oryginalnych rozwiązań wysunął autor przy omawianiu samego tekstu Jana. Niełatwo bowiem jest ustalić, co i w jakiej mierze należy do tradycji ściśle Janowej, a co zaczerpnięte zostało skądinąd. W tej części rozważań oprócz kontekstu ocenianego filologiczno-doktrynalnie najbardziej przydała się autorowi przebadana przez niego literatura biblijno-żydowska.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów odpowiadających wspomnianym tematom. Każdy rozdział dzieli się na trzy działy: ST, tradycja żydowska i doktryna w IV Ewangelii. Na końcu rozdziału znajduje się konkluzja, a oprócz tego poszczególne działy zamykają się wyciągnięciem wniosków częściowych. W ten sposób można doskonale śledzić rozwój myśli i osiągnięcia autora na kolejnych etapach. We wnioskach końcowych, zebranych na pięciu stronach, autor uchronił się od powtarzania wyników badań przedstawianych poprzednio. Wnioski te dają się ogólnie ująć w czterech punktach.

1. Nie można pomijać okresu pośredniego między obu Testamentami, bogatego w literaturę żydowską pozakanoniczną, ponieważ dokonywał się w nim semantyczny rozwój pojęć, prowadzący do osiągnięcia tej treści, jaka odpowiada czasem mesjańskim. Dla dokładniejszego zrozumienia treści IV Ewangelii trzeba prześledzić, o ile „trzeci dzień” z Wj 19, 11. 15—16 jako dzień nadania Tory w teofanii synajskiej stał się wyrazem zawarcia przymierza w wypracowanym przez judaizm schemacie dni, który podaje jakby kronikę wydarzeń synajskich. Podobnie odpowiedź narodu „Wszystko, co Jahwe powiedział, uczynimy” (Wj 19, 8; 24, 3) oraz „... i posłuchamy” (24, 7), przechowana w tradycji jako „tak” wypowiedziane przy zaślubinach narodu, służyła za formułę odnowienia ślubowań przymierza i przekazywana była jako wyraz gotowości oblubienicy Bożej na spełnienie woli Pana, zanim ją usłyszała. U progu przymierza z odnowionym Izraelem przypominana zostaje ustami Oblubienicy Pańskiej Maryi: „Cokolwiek wam powie (Jezus), to czyńcie!”.

Wino już w ST symbolizowało łaski Przymierza i ery eschatologiczno-mesjańskiej. W rozwoju myśli żydowskiej stało się ulubionym symbolem Tory w ogóle, a zwłaszcza nauczanej przez samego Mesjasza i triumfującej w czasach ostatecznych. „Drabina Jakubowa” powiązana została z alegorią Synaju i świątyni, ponieważ i Synaj przedstawiany jest w judaizmie jako świątynia Pana, z której wyszła nauka Boża. „Zgromadzenie rozproszonych synów Bożych”, odnoszące się w pierwszej linii do przywrócenia z niewoli babilońskiej, nawiązuje do przyszłej działalności Mesjasza, którego będzie pierwszorzędnym zadaniem oraz wyrazem ostatecznego zbawienia. Myśl tę wzbogaciły w dalszym rozwoju idee Jeruzolimy niebieskiej i nowej świątyni uczy-

nionej przez Boga, figury Hagar i Sary jako symboli dwóch Testamentów oraz pojęcie eschatologicznego macierzyństwa Syjonu i zmartwychwstania umarłych (odpowiednik wydarzeń na Synaju, gdzie powstał umarł i Tora wydała na świat Izraela).

2. Następstwo myśli w NT uzależnione jest od powiązań doktrynalnych, jakie obserwuje się w żydowskiej interpretacji ST. Np. na podstawie powiązania idei przymierza ze świątynią w teologii przymierza łatwiej zrozumieć, dlaczego Łukasz połączył zwiastowanie z nawiedzeniem św. Elżbiety. Zwiastowanie i „niech mi się stanie” Maryi jest zaofiarowaniem nowego przymierza, a nawiedzenie oznacza zamieszkanie Pana w swej świątyni (lub arce przymierza), jaką jest Maryja wśród ludu. Z kolei zgodne z biegiem myśli żydowskiej są u Jana trzy epizody: aluzja do widzenia Jakuba (w drabinie Jakubowej teologia żydowska widziała alegorię Synaju i świątyni, czyli przymierza i świątyni), „znak” w Kanie oraz „znak” w świątyni jerozolimskiej (nowe przymierze wymaga nowej świątyni). Nauczanie Jana Chrzciciela ujęte zostało w ramach Izajaszowej zapowiedzi zjednoczenia Izraela po powrocie z Babilonii. Myśl ta powtarza się u Jana przy męce i śmierci Jezusa (J 11, 52), który umiera, aby zjednoczyć rozproszone dzieci Boże. Z tematem tym wiążą się ściśle takie idee, jak powszechna władza królewska Mesjasza, jedność Jego Kościoła symbolizowana przez całodzianą tunikę, przekazanie Matki dla nowej społeczności uczniów, a także dar Ducha, nowa świątynia, zmartwychwstanie Jezusa i zapowiedź zmartwychwstania Jego uczniów (14, 19).

3. Duże znaczenie ma pojęcie „przymierza” jako zasadniczego motywu w IV Ewangelii, mimo że sam termin *diatheke* nie pojawia się ani razu. Należy zauważyć, że zarówno w ST, jak i w judaizmie przymierze Mojżeszowe łączy się z darem Tory, a co za tym idzie, z pojęciem łaski i prawdy (hebr. *chesed* i *emet*, gr. *charis* i *altheia*. Łaska jest darem Bożym, a prawda przejawem Bożej wierności wobec obietnic. W rozwoju semantycznym ostatniego pojęcia obserwuje się przewagę znaczenia „prawda objawiona”, „prawda przymierza”. W tym sensie i takim wzajemnym związku pojęcia te występują w zapowiedzi tematu podstawowego IV Ewangelii (J 1, 17): dar Tory czyli zbawczego objawienia przygotowywał łaskę prawdy, tj. dar zbawczego objawienia, pełnego i doskonałego, które zrealizowało się przez Jezusa i w Jezusie Mesjaszu. Temat przymierza pozwala skoncentrować wokół niego wspomniane tematy szczegółowe w następujący sposób: a) wyliczanie dni (1, 19—2, 12) nawiązuje do przymierza synajskiego, kiedy to „trzeciego” dnia została dana Tora; b) słowa Maryi skierowane do sług w Kanie (2, 5) stanowią echo przysięgi Izraela na wierność przymierzu (Wj 19, 8; 24, 3. 7); c) „znak” podarowanego w Kanie wina jest symbolem Jezusowego zbawczego słowa, czyli nowego prawa (13, 34); d) aluzja do drabiny Jakuba oznacza figurę Synaju i świątyni; e) zgromadzenie rozproszonych dokonane przez śmierć Jezusa (11, 52) wyraża nowe przymierze, przypieczętowane tajemnicą paschalną (14, 20). To, co było prorockim „znakiem” w „trzecim dniu” w Kanie, objawiło pełnię treści w „trzecim dniu” zmartwychwstania Pańskiego.

4. Chociaż niewiele jest wypowiedzi bezpośrednio odnoszących się do Matki Pana, to jednak oba teksty Janowe zbadane w świetle ST i myśli żydowskiej pozabiblijnej zawierają głęboką treść i ukazują nierozważalną więź Matki Zbawcy z centralną ideą zbawienia. Już samo zwiastowanie stylizowane jest na rodzaj literacki zbliżony do liturgicznego odnowienia przymierza: anielski pośrednik, dialog, rola

Maryi jako przekazicielki łaski i jej świadome „niech mi się stanie” na wyrażenie przysięgi oblubieńczej. Również w ramach przymierza przedstawia Maryję IV Ewangelia. W Kanie jest ona pośredniczką w dialogu Jezusa ze sługami oraz nazwana została „niewiastą” jak niewiastą był wybrany Izrael („niewiasta” znaczy „oblubienica”, „żona”). Zachęta zaś do zawierzenia słowom i woli Jezusa oraz nowa gmina zebrana wokół Chrystusa są zapowiedzią i figurą nowego przymierza, bo nie nadeszła jeszcze „godzina” Jezusa, gdy swoją krwią przypieczętuje On nowe przymierze. Kiedy na Kalwarii nadeszła ta „godzina”, w której Jezus wypełnia zapowiedzi prorockie i „zgronadza rozproszone dzieci Boże”, Matką nowej rodziny, zgromadzonej w świątyni Osoby Jezusa, staje się Jego Matka, Maryja. Ponownie jest ona nazwana „niewiastą”, ponieważ chodzi nie o prywatne rodzinne sprawy Jego samego, ale o cały Kościół. „Znak” z Kany staje się rzeczywistością. Dzięki swej metodzie całościowego ujmowania rozwoju myśli izraelskiej aż do tradycji Jana wyłącznie autor potrafił ukazać Maryję z Nazaretu, Matkę, a jednocześnie Służebnicę Pana, w nowym, pełniejszym świetle, uwypuklając jej rolę w idei zbawienia mesjańskiego.

Wielojęzyczna literatura pomocnicza, sięgająca do 1976 r., podzielona została na trzy działy: studia dotyczące ST, studia nad judaizmem pozabiblijnym i NT (oprócz Jana) oraz pisma Janowe. Teksty greckie podane są w pisowni oryginalnej, natomiast hebrajskie i aramejskie — w transkrypcji uwzględniającej tylko spółgłoski. Książkę uzupełniają trzy indeksy: 1) cytatów (ST, przekład LXX, NT, pseudoepigrafy, pisma z Qumran, targumy, Filon, J. Flawiusz, Miszna, Tosefta, Talmud jerozolimski i babiloński, midrasz i tradycja samarytańska: Nauczanie Marqah), 2) autorów (Ojcowie i pisarze kościelni, rabini i autorzy współcześni), 3) biblii wielojęzycznych i zabytków z dziedziny archeologii. Praca bogato udokumentowana w przypisach budzi zaufanie do erudycji i sumiennosci autora. Jednocześnie dzięki jasności myśli i zaletom języka stanowi przystępną i interesującą lekturę dla szerokiego kręgu odbiorców.

Józef W. Roston

Remigiusz Popowski, *Struktura semantyczna neologizmów w Listach św. Pawła z Tarsu* (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego), Lublin 1978, TN KUL, ss. 168.

Przygotowana jako rozprawa doktorska pod kierunkiem prof. dr. J. Niemirskiej-Pliszczyńskiej na Uniwersytecie Wrocławskim praca R. Popowskiego zainteresuje zapewne biblistów, zwłaszcza zajmujących się NT. Stanowi ważny przyczynek do poznania języka św. Pawła i opracowania słownika grecko-polskiego dla NT, jakiego brak dotychczas się odczuwa. Czterotomowy Słownik grecko-polski wydany w 1958 r. pod red. Z. Abramowiczówny, chociaż uwzględnia NT, nie może już być wystarczającą pomocą w wypadkach, gdy zachodzi potrzeba odwołania się do bardziej wyspecjalizowanego słownictwa, np. na użytek filologii i teologii biblijnej czy egzegezy. Jest to tym cenniejsza praca, że w języku polskim nie ma opracowań na